

Чурттуң тарылга шөлдеринде

Украина

Республикада 700 муң аягы ген-тарны элзэм курап культураны ажап алырын украин тарааылар дозуп турар. Нырлыг-караны белгаш чинге-тарааны аларны тараан шөл-дүң дөрттүн үш нөзминден хөйүн нө-зип алган.

Луганскин, Донецкин, Харь-ковтун белгаш өскө-дөз областнык мураккы ажил-агыйлары чинге-та-рааны гектардан-на 18—20 цент-нерни ажап ап турар. Дыма хөй ажил-агыйлар кырлыг-каранык бе-дик дүжүдүн өстүргөн. Полтава об-ластык Чутво районуң Ленин ат-тыг нөдөз ажил-агый артели ол культураның дүжүктүк чөруун 22 центнер бедиткен. Кымда белгаш Харсонщинада ристи ажап ап турар.

Таджикистан

Таджикистаның белеткел чөр-лө-ринде 100 муң тонна чиг-хөвөң кир-ген. Хөвөң чылаазында он-он муң хөвөңчилер ажилдап турар. Машина-биле ажап алырынчыл өрөнтүзү хунун-не калбарып өрар. Хөвөң ажап алырынчыл 500 аягы ком-байнны шөлдерге үнгөн.

Эстония

Эстониянык ажил-агыйларында картофельди массалык ажап ап ки-рипкен. Раппас районуң «Комму-низмче орук» колхозу гектардан-на 200 центнер картофельди ап турар. А чамдык ажил-агыйларда эки сөрт-түг үзүм-биле тараан картофель гектардан-на 250 центнер чөдип турар. Республикада картофель ажап алышынында 2500 аягы машиналар ажилдап турар.

(СЭТА).

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда
УЛУС-ОЛТОНУН

1966 ч.
СЕНТЯБРЬ
22
ЧЕТВЕРГ
№ 224 (8555).

Өртөө 2 көп.

Телеграф лентазындан

Аден Абдулла Осман Н. В. Подгорныйга чораан

Сомали Республиканың Президентизи Аден Абдулла Ос-
ман сентябрь 20-де Кремлеге барып, ССРЭ-ниң Дээди Соведи-
ниң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйга учурашкан.
Н. В. Подгорныйнык болгаш Аден Абдулла Османнык
аразынга чыгы, найыралчы байдалга беседа болган.

(СЭТА).

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ТЕМПИЗИН ДҮРГЕДЕДІР

ХОВУДА ШӨЙҮЛГЕН ОРУК

Шыңа экеп белеткөз тараа-
ны күрүне шыгжамырыңче дүр-
гөз сөөртүрү чөлаачылар бистер-
ниң чутула болгаш харымсалга-
лыг күрүнегиз. Ычангап ол
хуаагени ак сеткилдиг күрү-
негиз бодуустун арын-нүрүсү
бистен негеп турар. Тараажы кы-
жы арын-нүрүсү, ат-алдарың
дүрүр, бодуун чаагай адия ба-
гай чүдүр-биле бужартатас
дээш кымык ажилдап турар
болгай. Ычангап бис база-ла
олар ышкаш болур ужурагүт бис.

Шыңа-ла тараажынык камныг
ажап каан тараажы орук ара
төгөр болза, ону кыдыг арын-
нүрүсү ажап дээр боор.
Бистин Минусинск автоажыл-
агыйыстан элзеп наш машина-
лар бо «Тиндиге» совхозтун та-
раажы күрүне складныче сөөр-
түп турар. Уш машина бир бөлүк
бис. Николай Мироненко, Михаил
Биланович-биле мезин машина
бир бөлүк чөдүп турар. Чөдөрлүг
улуг оруунга машиналар үстүр
эвес. Бис тарааны долдур сөөр-
тө.

Көш, ховуда шөйүлгөн орунту
күдү бадмтарымаска, ууу-ууун
куовтарым машиналар бистичи
биле далаштыг каржым эртин
турарар. Шөйүлгөн машиналар
совхозта база-ла үзүбес. Тараа-
ны күрүнегиз чидирг чөккө
дүрүр сөөртүр дээш демгесел
мычаар чөртүп турар.
Тараа сөөртүлгөзгө сентябрь
1-ден бээр ажилдап келдин. Бо
үшүн иштине 150 тонна тараа-
ны сөөртүр. Хүндө ийн-үш рейс-
ти кымып турар мен. Ону оон-даа

көмүдөдү болур арга бар. Ыч-
анга-даа чамдык чүдүрүр шап-
тыктаап турар. Кымылдың хуаа-
нык алып чыгырчу машина
нөдүр тараа дүжүктүк чамдык-
та ажилдап бээр. Хол-биле
дүжүрлөргө хөй үе чарымдаты-
нар. Хоорайың адаанда бөзөн
күдүр чөдө база үр доктаап бөз-
дүр бис. Чүгө дөргө мыла маши-
на хөй, а күдүп бээр кыжылар
чөдүрүр.
Чамдык мыдыг чүдүрүр шап-
тыктаа-даа, тарааны үзүк чөккө
сөөртүрүп үргүзүрүр мен.
В. СТРОКОВ,
чөлаачы.

Сентябрың 21-ге чөдүр Тыва-
нык колхозтары болгаш совхозтары
күрүне шыгжамырыңга 76819 тонна
тарааны кырген. Тараа культу-
ралары 140040 гектарыг кескен, ол
күрүне шыгжамырыңга 76819 тонна
тарааны кырген. Тараа культу-
ралары 140040 гектарыг кескен, ол

ды. Кай-Хем, Улут-Хем, Бий-Хем,
Чөөн-Хемчик райондарда ажал-
ганык беш хонук иштине өстүргөз
чүгө 6—9 хуу болган. Бо ажал-
ганык соңгаар-даа мыдыг күдү темп-
биле чөдүр болза, ажал-агыйлар
гадынык пазы күрүстөткөмөй ба-
рып, келер чылын хөй муң тонна
тарааны чөдүр ажап барып болур.

Кай-Хемниң «Октябрьнык 14 чы-
лы» колхозу күрүне шыгжамырыңга
дүжүктүп турар. Ында 1137 гектар
аңгыт ажалдап, чер ажалдар аге-

Көдөз ажил-агый ажилдары

болза бүгү тарылга шөлүңү 86,6
хуу-дур.
Дүжүктү ажап ап тура, келер
үшүн, эки шынарлыг үрөзүни
урун алырынчыл дугайында ажил-
агыйлар сагышты салыр херек.
Бо ажил Тавды районуң ажил-
агыйларында «Межег» совхозта
намын-даа дээр чөдүп турар.
Кай-Хемниң «Ленинчи орук» кол-
хозу үрөзүни-биле бүрүн хандыр-
тыган, оларнык чартык кезин
арылаан. Ол-ла районуң «Комму-
низмче орук» колхозунда трипель-
ниң тургусай, тараажы арылаан
шүштүрүлгө (ОВП-2-ОС-4,5
сала), арга-биле чөдүрүп турар.
Ында үрөзүниң шынары бе-
дик. Бий-Хемниң «Кызыл тараа-
чы» болгаш «Искра» колхозтары
баа үрөзүни-биле арылаан бол-
гаш уураын багай эвес чөдүрүп ту-
рар.

таттар хуу-дун иштине ажилдап,
трактористер ажап алышкы-
нык нормазын шынары эки кылдыр
долтамаал ажап күрүсөдүп турар.

Сентябрың 20-де Улут-Хемниң
бүгү ажил-агыйлары 788 гектар
аңгыт ажалдап. Моон соңгаар-даа
шак кычаар ажилдап болза, ам-
даа 26 хонукта ажалдар апар-дыр.
Аңгыт ажалдыкынык нормазын
таалам-биле «УТКА 25 чылы» сов-
хозтук удуруткучларында өрөзү-
нө, мыда ажалдары-биле план-
наа чөдүрүр барык чартык кезин
белеткөз. Көдөз ажил-агыйды
Улут-Хем эргелдери, колхозтары
болгаш совхозтарынык тускай ар-
темингилер аңгыт ажалдыкынык
темпазын дүргөдөдүр, оон шынары
нык дугайында контролду данды-
дар ужурагүт.

Барыш-Хемчик району 5 ховук
иштине чүгө 326 гектар аңгыт а-
жалдап. Ында чер ажалдыкынык
пазы күрүстөткөмөй барып болу-
рун бадмдык турар келген.

Бай-Тайга району аңгыт ажал-
дыкынык оомук болгаш чамдык
байы чөдүрүп турар, кычаар-да
көдөз ажалдыкынык район эргелди-
ли (намын-даа аңгыт ажалдыкынык
агыйлары эки хуу-дун, тускай ар-
темингилер бо чутула ажалдыкынык
боттарынык роком ажалдап чө-
дөрлөң хуу-дун алышкынык ажал-
дыкынык парадды-биле болгаш тара-
нык тараа культураларынык тары-
рында аңгыт ажалдыкынык белет-
көзүниң графини ажилдап кы-
гаш болгаш ону СЭКП обкому бар-
лаан. Ону адымында кайы-даа
районда күрүстөйп турар. Бүдүрү-
гө эргелдери, райкүсөмнар,
партия райкомдары ону чутга чо-
кка күрүсөдүр чөдүр алып чүдө-
дөдүр.

ТАРАА ДЭЭН ДЕМИСЕЛДЕ

Улут-Хем районуң «Күш-
ажылдыг хосту» колхозунуң
төп шаңында ажил хайын-ла
турар. Курунеге пландан ажап
саткан тарааны оортон сөөртүп
чөдүрүп турар. Чамдык авто-

машиналардан тарааны дүжү-
рүп турда, өскөлөрү чөдүрүп
ап, шуужуп-ла турар. Ажыл-
дың бо изиг хуннеринде шаңда
моторист Владимир Шивитте
мырыкчай чок. Ол үргүлчү-
ле тараа чөдүрүр машинаның

чанында, ычангап тарааны
үзүктөл чөккө чөдүрүрүн ол
хандырып турар.

ЧУРУКТА: Владимир Ши-
вит.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУ.

КЫЗЫЛ-ДАГДА

Беш чылдык баштайгы чылы—
1966 чылда «Тэли» совхозтун
ажыл-ишчилери ажил-агый талаа-
нык эки күрүзүлгө чөдүп ап
турар. Салбырын механизаторлары
болгаш тараажылар дүжүт ажап
алышкынык орайтап кире-даа,
баштайгы хүндө эгелээш ажап
алышкынык темпазын бичин-даа
кудулапкан. 237 гектар черин
чинге-тарааны болгаш арбайын
кестирип бастырган, нинтизи-биле
116,6 тоннамын алган. Бир гектар
чөдүр 12—13 центнер дүжүт алы-
нып турар.

машиналардан тарааны дүжү-
рүп турда, өскөлөрү чөдүрүп
ап, шуужуп-ла турар. Ажыл-
дың бо изиг хуннеринде шаңда
моторист Владимир Шивитте
мырыкчай чок. Ол үргүлчү-
ле тараа чөдүрүр машинаның

зынык талаа-биле эки түнелди ба-
за чөдүп алган. Күсүк кыргыла тү-
лүктөп турар, 2098 баш хөй кыргыт-
чынган, 1194 кг дүк алынган. Сал-
быр бо чылын 12,8 тонна дүктү ку-
рунеге сазар планын, ам 12,6 тонна-
ны саткан. Малчынар пландан
дашкар чартык тонна дүктү ку-
рунеге сазарын үзүлгөн.

Х. АЛЕКСАНДР.
Бай-Тайга район.

Октябрьга белек кылдыр

Улут Октябрьның 49 чыл оюнга
телептиг учурамыр дээш, бистичи
дөгөз Терзэн чуртувустун ажил-
ишчилери социалистич чарышты нал-
бартып турар. Улут-Хем ыш ажил-
агый чериниң ажилчыныры ол ба-
йырлаага уткуштур дараазында бе-
диктен хүлээлгени алган.

Чаз беш чылдык бирги чылынык
10 айларың планын октябрь 10-
да күрүсөдүр, ыштан мыгган эл-
хөреселдери 10 муң рубль түгө
бүдүрүр, 19 муң рубльдиң туудуга,
чазыны черлерге хөргөзүр чымчак
ыштарын белеткөз. Нинти продук-
цияны пландан дашкар 60 муң

СИГЕН ЖӨЙДЕ МАЛ ТОДУГ

Малдык продуктулуг чөрун дүр-
гөз бедитерин сорулганын чөдүрү-
кенин шиптирлери малга чөдүр
хөмчөдүр, эки шынарлыг чөмөри
чөдүрү үшине белеткел алырындан
кол хамааржыр. Улут-Хем районуң
көдөз ажил-агыйынык ажил-ишчи-
лери дүжүт дээш демиселди күш-
тедирбешкан, малга бөдүп болгаш
шынык чөмөри белеткөзүниң
темпазын сулардык болбас дээрин
билдир.

Сиген кезилдизиниң баштайгы
хүнүндө эгелеп кол шөлдөрдөн а-
гыла оймактарыны, шыктарыны, шы-
нааларыны болгаш буталар уннары-
нык өгү-сигенин хол кадымыг-
агыйларын кестирерин сиген
бригадалары бүрүзү чөдүрүшкан. Сиген
белеткел дүжүт ажап алышкынык-
биле касырлашпайн турда, кол күш-
тү өлчө мөңдөзүп турган.

Районуң ажил-агыйлары нинти-
зи-биле 11815 тонна сигени белет-
кен, планын 62,2 хуу күрүсөткен.
Жанов аттыг колхоз (даргазы аш
Дугур-Серен, партком секретары аш
Шивит-оол) сиген белеткөзүниң
планын 104,4 хуу күрүсөткен, өске
ажыл-агыйларынык мурунку одурун-
да чөдүрүп турар. Ол колхозтун Чо-
раа бригадасы (бригадир аш Мар-
гыс) сиген белеткөзүниң планын
ажыр күрүсөткен болгаш планын хөй
кезин белеткөзүр бо бригадага
оңаашкан, Ол бригаданың кезигү-
нө

чөдүрүшкан. Сиген шөлдөрин ажилдап эвес,
сиген Ийн-Талдын сиген шөлдөрин
дөдөзүшкан, ажап ап, хөй-хөй са-
рааттарыны ында тургускан. Брига-
данын кезигүнөри механизаторлар
Тоспан-оол Баларчы, аш-биле сиген
кестиргичлери Дайдын-оол Тос-
пан, Тоспан-оол Чамы, бөдүрүкчү
Маалы-оол Тоспан, сарааттачылар
Ханды Крас-оол, Донгак Хир-Хаа
болгаш өскөлөр-даа эки ажилдап.
Кендере бригаданың сигенчилери
планын ыраат ажап күрүсөткен, бо
чутула хөрекке мыда малчынар
иделкейлиг киришкенер.

Сиген белеткөзүниң планын сен-
тябрь чөдөрбиле «УТКА 25 чы-
лы» совхоз 71,3 хуу, «Х Улут Ху-
раа» колхоз 70,9 хуу, «Улут-Хаа»

нөри Чодураанын, Улут-Шыктың кол
сиген шөлдөрин ажилдап эвес,
сиген Ийн-Талдын сиген шөлдөрин
дөдөзүшкан, ажап ап, хөй-хөй са-
рааттарыны ында тургускан. Брига-
данын кезигүнөри механизаторлар
Тоспан-оол Баларчы, аш-биле сиген
кестиргичлери Дайдын-оол Тос-
пан, Тоспан-оол Чамы, бөдүрүкчү
Маалы-оол Тоспан, сарааттачылар
Ханды Крас-оол, Донгак Хир-Хаа
болгаш өскөлөр-даа эки ажилдап.
Кендере бригаданың сигенчилери
планын ыраат ажап күрүсөткен, бо
чутула хөрекке мыда малчынар
иделкейлиг киришкенер.

совхоз 70,5 хуу күрүсөдүр, дээр түн-
недери күрүзүп турар. Район сил-
дос белеткөзүниң планын нинтизи-
биле 36,7 хуу күрүсөдүр, оон ишти-
де 16848 тонна силдос шүштү бе-
леткел ажап алган. Силдос белеткө-
зүниң чутула ажалы Жанов аттыг
колхозта болгаш «УТКА 25 чы-
лы» совхозта эске ажил-агыйлардан
дээр чөдүп турарын демгелген бо-
лур.

Келер кышка эки белеткелди чо-
рудуң, мыгашка эки үнелди мал чөмө
силдосун планын күрүсөдүр ажап
дээш ажил-агыйлар удуруткучлары
болгаш оон мал ажилынык талаа-
нык тускай артемингилер мал чөмө
белеткөзүниң чутула ажалын кош-
кадык болбас чөдүрүр.

Д. АРАКЧАА.

КЕЛИР ЧЫЛДЫҢ ДҮЖҮДҮНГӨ

Чөдөрлөң «Тиндиге» совхозунуң тараажылары бо
чылын 19020 гектар чер чөдүрүшкан. Совхозтун
механизаторлары ажап алынган черин хөдөөнүн
чарып эгелээш, бо хүннөге чөдүр 1052 гектар черин
чарган. Ондар Дөржүнүң № 7 бригаданың тракторис-

тери чер чөдүрүшкан нормазын ийн кезеп ажап күрүсөдүр ту-
рарлар.

ЧУРУКТА: № 7 бригаданың механизаторларының
чер чарып турары.

Фото А. СОДУНАМНЫ.

ЧЫЛ ПЛАНЫН ДООЗУПКАН

Барыш-Хемчик районуң
«Большевик» колхозунуң
ажыл-ишчилери бо чылын ку-
рунеге 100 тонна тараа дүжаар
планын ийн катал ажап күрү-
сеткен. Ол артыг нинтизи-би-
ле 1000 тонна тарааны куру-
неге кирир хүлээлгени алган.

Ол хүлээлгө ам чөккү хуннер-
де күрүсөткөн.
Мал ажилынык кижилери
бо чылын 112 тонна сүттү ду-
жаар планын турган. Ол план
ам күрүсөткөн. Бо хөрекке
коммунист Хомушкү Дагбы
эрдекликпен № 1 сүт-бараан

фермазы көскү үлүүн кириген.
Оон-биле кады сарлык ферма-
зы 30 тонна сүттү берген. Кол-
хозтук малчыныры бо чылын
13 тонна дүктү дүжаар тургаш,
ону база-ла 15 тонна кылдыр
күрүсөткен.

АННЫЫР СЕЗОНУНГА ОРГАНИЗАСТЫГ БЕЛЕТКЕНИР

Бистия республикага 1965 чылдын анымыр тывыш ажил-агыйынның сезону чедикшигиниң эртеден. Уш муң аңгы анык, хоочун ачылар бо сезонга кырып, Төрөөн чуртка бир миллион амык ашканын «чыңчак алдым» дужааганнар. Ол унут үлө ала-айгаар бүдө бербээ. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Анымыр тывыш ажил-агыйынның эргелели болган республиканың херекчилер нитилелиниң белеткелдер контроллари, Токунук, Каз-Хеминиң анымыр тывыш ажил-агыйын чөвүлели, Сыгыт-Хеминиң тургун анымыр ажил-агыйын чөвүлели ортузунга тойлук-массалык ажилдарын эки организастан чорутканын белгештирди. Анымыр чөвүлели аш-чөм, өк-өмөк, бие хандырганнан унут хамдарыгын белгештирди.

66 миңлик мурнакчы ачылар республиканың херекчилер нитилелиниң хуудул билигери-биле болган 1560 түнүг ашма-биле шантактаннар. Оларның ичинде В. Прохоров, Д. Эрестов, Ч. Баран, К. Дуктушун (Току), С. Долгих, Ф. Жуланов (Каз-Хем), О. Волча, О. Давза, О. Бонгар-оол (Чөөн-Хемчик), К. Сендзы, К. Седин, Д. Тумат (Улут-Хем), О. Ак-оол, В. Моно (Танды), Н. Орус-оол, Т. Монгуш (Эрэн), С. Сарыг-оол, Т. Кызыл-оол (Өвүр), Х. Абган Бунзак (Бай-Тайга), О. Намжыай.

О. Насык (Барым-Хемчик), С. Петров, Ч. Дагай-оол (Балга-Хем), М. Юдин, С. Болдур-оол (Ы-зыл) дээш мынша мурнакчылар ба- зар. Токуза анымыр ажил-агыйынның коллективниң база мурнакчы ачылар С. Долгих, Н. Гөрбүтов, Н. Микое, Н. Левин олар Москвада кезде ажил-агыйын делегацияга кырышкан.

Партия болган Совет чазак ачыларын харысалгалы ажилын үнелеп көрүшкөн, оларын матери- алыг сонутулган база амырал- хандырылган экижилдеринге унут салгыш салып келген. 1966 чыл- дан эгелеш өлүк дужааган ачылар дашык хамырбас дугайында РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган. СССР-ниң сан- хөй министрствозу болган Центро- советтун баштаар чөвүлели ачыларга өкмөктөк эртең чигилеп садарын төшкөзгөн. База ол мынша колхоз- тарда, совхозтарда, албан органи- азация чөвүлелинде ажилдап турар дуржулгалык ачыларга анымыр үзүндө шөлө тыпырын айткан.

1966 чылдын күсү, мыншы анымыр сезону мрак эвес. Анда амды- гантан эгелеш хынамчалык белет- келери негетинип турар. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Анымыр тывыш ажил-агыйын белгештирди. Республиканың херекчилер нитилелиниң мурнада 535 муң түң- нүг өлүкү кургунга дужаар хүлээ- ге салдыган. Ону чедикшигиниң

күсүдери аңы буртузуну белетке- линден хамаржыр. Республиканың белеткел контро- лларында, Токунук, Каз-Хеминиң анымыр тывыш ажил-агыйын чөвү- лелинде түсөй эртеңки өкөөктөдөр ажилдап турар. Анымыр сезону организастиг эрттеринге оларның ролу унут. Өлүктүг чөвүлели баш буртузун шынчыл, колхозтарын, совхозтарын баштаар чөвүлели- биле болган албан организация чөвүлели дуржулгалык ачылар-биле өй- шаанда керекни чарар журут. Бригада, эвено буртузунге оваал- зып берип, оларны хоочун ачылар- га баштады. Райполарда белеткел контролларины баштаар чөвүлели аң- өлүк талазы-биле байлак чөвүлели чедип шыдавын турар ачыларын

транспорт-биле хандырынын органи- азациялар чутура. Оон аңгыда өлүк дужаар үзүндө ачыларын өлүк мрак-уян анымыр шөлдериңе хү- лээп алыр ажилын организаастар.

Сезон эгелешиниң мурнада ачыларын чөвүлели баштаар-биле хандырыны эргешч чутура. Республиканың херекчилер нитилелиниң баштаар чөвүлели амылаштан эгелеш ол талазы-биле организастиг ажил- ларын чорутуп эгелеш. Республиканың ачыларынга сазары-биле 100 тонна эки шынарлар даланган фон- дудан үндүргөн. Оске баштаарын курлавыры баада бар.

Өлүк хүлээп алыр белеткелни киж республиканың девискеринде доктаатынган анымырын көрүм- чүрүмү-биле бүрүн таныш болур херек.

М. МОНГУШ, охотовед.

ОСОТСИНОРМАЦИЯ

Тываның аар үзүтүрүнү баштайган — «Тыва даг-дүгү» комбинат чыл келген тудум чаа машина-техника-биле хандырынын турар. Чоокта чаа бо комбинаттың транспорт цеха «БЕЛАЗ-540» деп маркалыг, чуту боду дүжүр, 27 тоннак дөрт автомашинаны алган. Чаа техниканы элечини баштаарын дуржулгалык чолаачылар штер Базаров, Чернышев, Елизаров, Игнатев, Пушкин, Ростовцев, Волкович болган Иланов оларга дааскан.

Чаа машиналар ук черни оруунга техниктаг шенелдени база хынал- дамы эртең болган даг-дүгү колумалыг руда тынар черни фабрика чедир дамыган эгелеш.

ЧУРУКТА: Чаа «БЕЛАЗ-540» деп машина. Фото А. Юртаевни.

Номчукчуларның чагааларындан

«Чыраа-Бажы» совхоз Чөөн-Хем- чик районда база бир улут ажил- агый. Оон салбырларынын ажил агыйн чыл бүрү хөгжүп, салбырлар- ның төптөрүн чурттакчылары көүд- леп, оларын херекчилер өзүп ту- рар. Чыргак салбыры совхозтун ажил-агыйның база бир улут ке- лээ, оон ажилчынары хөй, ажил

айлы-биле ыңай бээр чоруктар баа- зой. Салбырын ажилдакчыларынын, суурин чурттакчыларынын ыңай- бод чоруктарга таарымч чок чүе транспорт болуп турар апарган. Чы- раа-Бажы суур, Чалаана хоорай баар албан кижилери-да, хуузуна херек- ныр кижилер-да чүк машина- лаага олтурар, алыг чорукту жүр- га кезде таваржыр апарган.

Чыргак кезде Совет, совхозтун дирекцияда Чалаана АТА-ынын улутчуларын чалап эгелеш, орукту көрүшүп, кымыл септээр ажил бар болза кылгаш. Чыргак салбыр-биле автобус аргыжылганын палат тургузарын салбырын ажил- чынары күзеп турар апарган.

С. ОЯДУП-ООЛ.

О. ДООРУНПАЙ.

Моон мурнуна Чалаана АТА-ны автобустары Чыргак салбырга кээп турар, албан кижилерге-да, хуузу- да ажилын кымыл чорукту кижиге- да таарымчалык турган. суурдан автобуска олутушкан. Чыраа-Бажы- га, Чалаана хоорайга четкеш, чорукту бүдүрүп алган, автобус-биле чедир чымыл келер турган. Ам автобус сал- бырга келбестөөн, Чалаана АТА-нын ажилдакчылары Чыраа-Бажы-биле Чыргак салбырын аразында орук багы дээш автобус чорутпас апарган. Орук автобус чорук албас эвес, сов- хозтун чүк-да, чык-да машина- лар үргүчү чоруп турар болгай, а автоажыл-агый чөвүлелин үдүртүкчү- лар орукту кымыл көрбөй, автобус аргыжылганын кабинеттен олтура-ла хоругап каан.

«Межегей» совхозтун №5 бригаданың столовая-да хомудалдар болган са- налдар дептери бар. Оон арыннарын ашкылап көр- гө, чангыс-даа хомудал чок. Ыңчаарга повар Лидия Ивановна Хицкуну хөй киж- жилер мактап бижжэн бо- лур. Чижээлээр, «Тыва- тудуг» трезиник механизас- татынган №62 колонна-

зындан барган кижилер, башкы институттун сту- дентилери, Кызылдың №2 автоажыл-агыйның чола- чылары ачаа онза өөрүп четтиргенин шлерегелер ту- рарлар. Лидия Ивановна совхозтун дирекциясынын Хуудул бижжи-биле база демделгезин.

ЧУРУКТА: Л. И. Хицко. Фото Г. Сиротинни.

ЭЛЕКТРИЖИТКЕНИН КАТКАНЫ

номикамын кымыл турар оттулар чүдүдү энер- гиянын канчаар ажилга турар-биле тодаргай- ланган дээр билдир. Агрегаттарын улут- турар чорук киловатт-шак бүтүзүлде оттулар чүдү чарыдалын эвезелериниң аргазын берип турар. Мынча-даа электри энергиянын кам- налгалыг чорук оттулар чүдүлү болуун үн- анден база хамаржыр. Электри станцияларына чик карылгалыг оттулар чүдүлү ажилдары көчүгү чутура болуп турар, чүдө дээр оттулар чүдүлү үдөр чарыдалдар электри энергия- нын бот-үзүшүн 60—70 хуузу ээлеп турар- дыр. Ыңчангаш оттулар чүдүлү чарыдаларын улут-хуузу ээзедери база оң үзөшүн чиге- дери—электри энергиянын камналгалыг чо- руун бедарииниң ийи кол орутары ол-дур.

Улут карылгалыг оттулар чүдү болур хамур даштын улут-хуузу электростанцияларынын ола- га баласзында чыл бүрүлү-биле үндүр кы- чыртур турар деп болдарынын барымдаа чок. Ыңчангаш галы болуу мааууту калбаа-биле ажилдаары-биле чөргөшүр чик карылгалыг хамур даштын дилеп тывары эргешч чутура.

Кончук чик карылгалыг хамур даштын аажок улут курлавырына СССР-де бар. Ол хамур даш Сибирде (Канск-Ачинск бассейни) болган Казах- станда (Экибастуск бассейни) турар турар. Чүд- ле Канск-Ачинск бассейнинде курлавыр 100 миллиард литр тонна, ол чуртун бүтү хамур даш курлавырларын барык-ла дөрттүп беп кези- дир. Дөвөңкиниң хамур даштыга болза, Канск- Ачинск-хөмүр даш, ажиң чер кырыдан казып алыр аргалары кызылгартынынан болганда, ка- питал чарыдалдар талазы-биле барык-ла 6 катап чик карылгалыг болган бот-үзүшүн талазы- биле 7,5 катап чик болуп турар. Олаага-биле ажилдаар электри станциялары Чөөн чүк рай- онынага туруп турган турар журут. Тус бү- рүтүңү күчүзү 6—8 миллион киловатт болуп элзэн каш станциялардан тургустунган өң улут электростанциялар баазын Канск-Ачинск бе- сейинге тургустун боур. Оларның электростан- циялар бугурулгелерин элзэн хөй комплек- сирин дери тургузарына ажилгаан турар эвес, харын-ла барын чүкө районнарже — Уралче болган харын европелжи төпче-да дамчылар.

Энергетикти курлавыры аажок чогуу-на ол районнарда болууну хууза курлавырларынга бү- түргөн электростанция-биле болууну, узак көң- үдүлгө ажил-агый хандыры улам берген турар. Бар санаашкынар-биле алмага, Сибир- ден ола электростанцияны дамчылып бээр, ону улут карылгалыг дөңө болган өске-да чөвүл- елдер экелген хамур даш-биле бүдүргөни бол- зар, дык чик карылгалыг болуп турар.

Ол сорулга-биле 4—5 муң километр хөңчө- лө күжениниң согулгалыг токтуң 500—750 киловольту болур, азы+1500 доктаал токту электри дамчыдалгаларынын шугумаларын дери тургузары эргешч чутура. Ыңчар кыл-

бас болза, мрак чөвүлери электри энергиянын дамчыларынын эртең, Сибирден европа кезе- зиниң районнарын электростанция-биле ханды- рыны ажилга болуп кылдыр, мындг денелге чедир чигидер аргажык.

ССР-ниң европа кезеэниң болган Уралдын районнарыга электростанцияны бүдүргөниге чаа энергетикти курлавырлар—көзөткөргө чарлыр атом энергияны ажилгаан баар аргажык дээр- зи чөвө билдир.

Устунде санагымнан сорулгаларын шитир- лээр, улус ажил-агыйн бүрүн электржидери- биле холбаштыр чуртун мурнада туруп турар бүтүл-ле айтырылар шитирелетиниң калганы ол эвес-тир. Электри бүдүргөни Сибирдин чик карылгалыг хамур даштын чөвүлели-да ажилга болуу-биле, чуртун станцияларын өске бүтү ра- йоннарын, чылаага европа кезеэниң улут ка- рылгалыг хамур даштыга дөмөй-ле ажилдаар уруга таваржыр. Оон аңгыда, электростанциялар эң-не бөдөй техниктег денелге чөвүл- да болза, моон сонгаар-да оттулар чүдүлү бар энер- гиянын чүдө улут эвес кезеэн ажилдаар апар дээрин утуп болбас. Агрегаттары 300—300 муң киловатт, өң устук параметрлер—базышкыны 240 атмосфера база бүтүзүңү температураы 580° станцияларга оттулар чүдүлү ажилга кылдыр ажилдарынын коэффицентини дөңүл- де 42 хуу чедип турарын чутураалар-ла чөвүл. Олаага-биле ажилдаар эң-не болбазыраңгай станцияларга бөзүн оттулар чүдүлү энергияны- ның 60 хуузу ажилгааттынай турар чорук-биле ниялалт этежини шыдаас. Ол чидирлерни кы- зар чок оттулар чүдүлү энергияны электри энергияны кылдыр хуударынын хөй чалаа- рына үндөйлөткөргөн электростанция бүдүрү- гөниги амык технологиянын үзүндө ажиң эртен аргажык, чыгаар болуп шалтыктарга тавар- жип турар.

Ыңчангаш электростанция бүдүрүлгелериниң принципалдыг чаа технологияны, оттулар чүдүлү энергияны электри энергияны кылдыр шутуп кымырны үндөйлөткөргөн технологияны ажилдап кылор сорулга электротехниктиг эр- темниң мурнада туруп турар-дыр. Мындг тех- нологияны үлгөр-чиге болза бистин чурту- вуста чедикшигиниң-биле ажилдап кылмы турар магнитгидродинамиктиг арга болуп турар. Ол арганын үзүндө оттулар чүдүлү ажилга эр- темниң коэффицентини 60—70 хууга чедир бедир.

Электростанция бүдүрүлгелериниң технология- ныга револютуз эргиден термодинамик ре- ацияны таарыштырынын аргаларын дилеп ты- варындап мааза чөгүр. Шуту-ла электри энер- гияны болу бээр термодинамиктег энергияны энергиянын бүтү-ле кызылгартынынан, чык- чыл болган үдөр дөңүл (оттулар) чүдүлү, гидро- энергияны үндүр кызар болган электри энергия- нын курлавырларын кызыгаар чок көвүдөдир.

БЕШ ЧЫЛ ПЛАНЫ БОЛГАН ЭЛЕКТРИЖИДГЕ Бүтү турту электржидерин хөгжүдери- ниң көрдүгүн айтырылар улут хире-чөргө-биле бо беш чыл планында шитирелетинип турар. СЭК-ниң XIII съездинин беш чыл пла- ны

ның талазы-биле Директиваларында көргөни ың- чыл, 1970 чылга чедир 64—66 миллион ки- ловатт чаа күчүзү ажилгалга кииренин төлөвөлүп турар. Колдууна-ла 2,4 миллион болган сон-да улут күчүзү аажок улут электрстанцияларын турар апар. Ол станцияларга агрегаттык кол ке- чиря болза 330 муң киловатт күчүзү бөк бо- лур. Баштайгы бөлктөрүн 500 болган 800 муң киловатт күчүзү кылдыр ажилгалга киирени төлөвөлтөгөн.

Олаага-биле ажилдаар энергетиканын тергип улут станцияларын—Ново-Днепровский, Кри- воротун, Луганский, Редьковский, Углер- ский, Волга, Камага болган Днепр даара- лашкан ГЭС-терин дери тургузарын дооскан ту- рар, Вахта Курск ГЭС болган Енисейск Крас- ноярск ГЭС ажилгалга киир, Нарын хемде То- гоуск, Енисейск Саян, Ангарада Усть-Илимск болган өске-да ГЭС-терин деришкенин улам- чылаар апар. Атомут электрстанцияларын туудушкуну үргүзүлгөни баа-ла төлөвөлү- гөни. СССР-ниң европа кезеэниң каттышкан электростанция системаны бүрүнү-биле доосуткан турар.

Күжениниң +1,5 миллион вольт до- таалма токту электри дамчылаагынын шугум- ларын дери тургузары бо беш чыл планында эгелеш, ол шугумлар-биле электростанция Си- бирден болган Казахстан төп районнары болган Уралче дамчып чорук апар.

Күчүлери мөөңөзү, туудушкуну чөөн ра- йоннарже шилдир чорук станцияларын дери тургузарын чик карылгалыг болдулар, элек- тростанцияны бот-үзүшүн чигилер, а ол чорук электржидериниң үр-түңүленини бедир.

Беш чылдарын дургузуна электржидериниң денелди дык бедир. Бүдүрүлгенинги комплекслик механизацияны чыгыш чок чору- дарын, а ол мынша электротехнология чору- даларын шитирелетин амын планда баш үдүр көрүп турар. Чөгүрүлү деришкенинере болган машиналарын бүдүргөниги калбаа-биле аял- ла таарыштырган турар.

Бо беш чыл планы кезде ажил-агыйн электржидериниң беш чыл планы болур. 1970 чылга чедир кезде ажил-агыйга 1965 чылда турганга болза, 3 катап хөй электростан- цияны берген турар. Колхозтарын болган сов- хозтарын хөй нуруузу кургунени электростан- цияны системаларындан хандыар апар.

Бо беш чыл планында электржидериниң тем- пилерин талазы-биле чуртталга болган комму- нал ажил-агый болза кезде ажил-агыйнын со- нда, ийги чөвө турар турар. Хоорайларга элек- тростанцияны чуртталгага херекселер 1,6 катап, а кезде чөвүлери—3 катап көвүдөр.

Дараазында чылдарда электржидерини хөгжүдөр талазы-биле үр-түңүлениг хөңчөдөр- ни ажилдап кымырны аман-ла эгелер киир сорулга план органианын, эртем база төлөв- өл организаларынын мурнада туруп турар. Техниктег депшиштин шапкын жетгелдирген байдалдарыга электржидерини мындг пер- спективалык планы—анаа чаа чедикшиини чедип алырын чутура негелеш.

М. ВИЛЕНСКИЙ, экономика эртемнериниң доктору.

Дөсчөстөр

(Эгези № 221 «Шында»)

Хөгүлү байдал оожурган, ойнаа- кын соксай бээр, бажың даштынга туудулар кырыга олутуп, кичээтпей- лиг болурунга аныктарын Хеймер- оол кыйгырган. Аныктар дие-дизе олутулган алган. Азаткын сөөлүндө Хураганмай көзү олутулган.

Хеймер-оол болууну сорулгалын азыктан, ону айтыры-биле эгелеш: — Шуту-ла аныктар-дыр бис. Ажилдап турар-дыр бис: хөй хараган киж хөй кадарып турар, хураган азыраар киж хураган азыраар турар. Мал-маган менди, дээр-аржык чок турар-да болза, ажил-агыйга онза кескү чүе чок, бора бүтү чорук ту- рар. Бо байдал силерни хандырып ту- рар-дыр бе?

Дөрт болган кезде салдыган бо ай- тыры аныктарын кайгалыккан. Ым-даа мыттаван. Кезек каа ши- мзон чок, мрак апарган. Зоотехник үргүзүлгө: — Азы камдыгы? Мынчаар ажил- дап, чурттап турар бис бе? Чурттал- ганыс долу болган, моон сонгаар чүд- даа негетинмес, чүд-даа херекте- тимес кылдыр болуурамын ол бе? Азы чүд? Ам-даа кылдымнан, моон сон- гаар кылмын ол болур чүвөсү чүд? Бо дугайында силер-биле сүмөкчир, чутулажыр деп келгеним бо. Ым чутулажыр, чө?

Аныктар ам-даа мыттаван, бот- ботуне көрүп каап, боту хууду- арун олутулар. Ым, ши- мзон чок апарган байдалдан өөрү- уштүрүн, оларын хөгүлү чөвүлери кии- ренин болданы ол боор ол, Менин- Кара чутулап үнгөн:

— Тууган айтырыг салыр дарга- да-дыр бо. Чөгүм бүтү-ла, азын-даа билдирмес болу берди-ле. Хөгүлү катты баа-ла чирт дээр. Анда Хеймер-оол харылаан:

— Аажо ааздым, чөвө-даа агай- ла тургуна-даа, алыш ишти арбай- да, алыш ишти аа-да азын-даа деп бил. Ааа туугу, ааа калжыр хамал- чок, ааа азын-биле бүзүр, тей- ле келген кижилер бөзүн он ажиң алыр туржур, харын анда ааа кал- занын чымыл төлүр төп чоран бол- гай. Анда чалбарымынын орунуга, ону тулуп ойнаарынын орунуга, аны ажил-херекте чутулажыр алганы дээр эвес чүе бе, моон. Мен ич- чак болдар-ла-дыр мен. Мен болза- рым мен силер-биле каттыжар, хөгүлү дээр келбес, аныктарын аргаларын чутулажыр алыр деп бо- лан киж мен. Ол силерге катты- рынын, кочулангыч болу турар бо- ла агы херек. А мөңө ол мындг эвес, ол болза мөңө бүтү болдымнан, күзүлүмн хаара түлүп, айтырымны айтырып, алыс чоруктуң хөй-ады болуп турар.

Чүвенин журун билеп кааш, чам- дыкта баштаа сөс чүвенин журун кайнаар-даа апылар-дыр эвес дээр- ни болай тыртты кааш. Менин-Ка- ра байдалы чылап чутулаан:

— Шин сеткил-биле эвес, анда баштааным. Бо дугайында чүе бо- давалын көрүр. Шин эвес болу берди.

— Шынал-ла бөдөп көрүр, эш- тер. Аныктар-дыр бис. Ажилдын, чуртталганын элзери-дыр бис. Хамык чүе чүе бистен хамаржыр: тулар дие, тулар аар бис, тургузар дие, тургузар аар бис, чалдыр дие, чал- тыр аар бис. Мындг болганга тыз- тулустун «Дирг» намында диктит чөккө канчар чорук, тиккен өтүң иштин орто диктит чалар орш кан- чаар» деп ыры шыкша, диктитиг чурттар апылар бис. Амылганга азыра- гартып кылдыр чуртталга дээр, амылгалды хандырып ажилдаар, хөдөлүр болур. Чалыш намынын журу ол-дур. Чалыш намын кижге чалгыс катан бедирин төлөсө, ону уткалыг, журут кылдыр чуртталга, угау-шылган кылдыр хөдөлүп эр- тер деп бөдөп турар мен.

Бо сөстөр Хеймер-оолдун бөдүл- га-да, анда аныктарга-да солун бол- ган. Ыланга Хураганмай онза со- нуургал-биле, улут кичээтпей-биле дынган. Мурнула илеткелдерин, лекция номчаан кижилерин дынган турган-да болза, олар ымын-ла ха- ны эвес мынша, солун эвес мынша бооп тургулаан. А бо сөстөр анда аажок дөңшөп болуп, хаара түлүп, он сагыш-сеткилин хандырыган. Хеймер-оол үргүзүлгө:

— Мөң чутуамын журу мын- дыг бистин колхозтун хөйжүлери тарамык, чажыпкан тараа деп, чөс санааргай, дагарла, хооуларда чурт- тап турар. Санааргай ажил-агый эжо- номика талазы-биле ажиң эвезип, малдын продукцияны бедипи шы- даас. Бо байдал колхозга-да, мал- чынарга-да ажиң эвезип болор, орун- галы чок бооп турар. Ынчыл болганда, оон-биле эртеңки туруп шыдаа- зыс билдир. Ыланга аныктар, — оолар, кыстар—бо байдалы эвес, оларын көр. Оларын каржыны кескү, бөдөлдөрү өткүт болур журут. Аны- к деп аттын хөрө ол-ла болгай: амылгалы ажиң хандырыган.

— Амылгалы камчатарга хай- дыр чүвөсү ирги ала?—деп, Менин-Кара үе кийген. Айтырыг шынал-ла билдирмес, харын болган. Чүчү чутулаар, чүчү кылдыр дээр, мынчал шөйдүп турары билдирмес.

Хеймер-оол харылаан:

— Сөң айтырыг сөзү бооп-тур. Амылгалы эде тургузар, хөйжүлү угаан, кижилерге херек, оларын кылдымын херек. Ынчангаш мөң бо- лдымын долулаарга мындг: тари- мы колхозтарын катеш, чангыс улут бригада кылдыр, бот-оруга-ча- рылгалыг кылдыр тургузар деп са- налды мен. Бригаданын төү кол- ларын ортузунга, чуртталганын орту- зууга турар журут. Ол байдал ко- лхозтарын сөгөн биле, силер-биле хандырыныга таарымчалыг болур.

Анча шуту-ла чүе турар: чуртталга башкаар, кызыл-булу, чүдүр бажы, салыг болган столовая. Ол бу- ту калдырларга бараан болур, олар- ның херекчилерин хандыраар журут. Совет кижилерге, силерге, аны- ктарга таарымчалыг байдалы чөвүл- лер азын күзеп чорук кижилер дээр. Ол чүе мөң күзүлү эвес, си- лерини шутууларын күзүлүр бол- лур билдир. Ол күзүлү дээр чүе чүе-даа мурнуна мизырынас бис, чүе-даа турубас бис. Бо херекке бөд-бөдүлүс дөңшөп, дулаалыг журут бис. Дөңшөп, дулаалыг дээрде улут херек болгай. Анда киж хөй-ады кирер, сөрүк кирер. Сөрүк барда чүе-даа булар, улут үлө б- лер, журу унер. Чө, мөң бо бөдөм калдыр деп бөдөп силер? Дөңшөп силер бе?

Аныктар ам-на билеп каан. Ма- наа кым-даа эвес, Хураганмай эрес болган. Ынча орган өөрүңү иштин дөңшөп кылалаш келген, уруг хөңг үнү-биле ндик чок чутулаан:

— Маада болган чутулаар, мөң- гил эс Хеймер-оолдун бөдөлдөрү, мени өртүн турар-дыр. Шынал-ла бистин ажилымыс хуу чуртталгага тургундан дээрлээр чүе чок бооп турар. Моон сонгаар мыңар чуртталга болбаз билдир. Ынчангаш улут бригада тургузар деп болза катты- жип тур мен. Ол шың болар-дыр, оон хөгүлү ажиң, солун чуртталга үнери алкандар.

Хураганмай дөңшөп барып олутуп алган. Оон каасталга чок бөдүлү сөстөр, дөң чутулаа Хеймер-оолга дөңшөп өөрүңүч болган. Шаң мындг дөңшөп күзөң зоотехник бөдүлүгө мынчаар болган: «Сөң сөстөр, сөң дөңшөп мөңө өң-не эртенки болду, эр-хөй-дир сен, чөдүлүм, эр- гин Хураганмай».

Дараазында Менин-Кара туруп келгеш, хөгүлү аажы-биле чутулаан үнгөн:

— Тууган-ла айтырыг салдыр.

О. САГАН-ООЛ. (Романдан үзүндү).

Ол дээр бистин амылгалымыс- тын, ажил

АДАЛАРГА ДАНГЫРАК

КНО-нун Кол Ассамблеясынын XXI сессиясы аяктыгын

Адаларынын орун итеп, ре-
волюция, дайынчы болгон куш-
агычы алардын походу эге-
лөөн совет аныктарынын ийги-
лүү-өзгөчө сүзү байыркы
Москвага болуп эрткен. Он ми-
лион аягы оолдор, кыстар улуу
салгалды эртеги маалымат
оруктары-биле марш-походтарын
дылып, матазды эгелешкенин
уламчылактары болгонар.

Тыванын 20 муң аягы оол-
дор, кыстары Совет эрге-чагырга
деш тутушунуларын болуп
артып турганын терлерин тавар-
тыр 300 походтарын кылып,
Ада-чуртун болгон хамааты дай-
ыннарын 687-киржикчилер-
биле ужурашкы, дайынчы алар-
нын 112 булуннарын, музейле-
рин тургусканар. Чоңун кө-
зө-мөңгөзө үтүндүрбөс маалы-
ларын тургусканар, акы-
дуума хөөрлөрүн чыгыш намын-
ларын калгалагына көргөн. Ала-
ларын эртеги маалымат орта-
тары кичи бүтүшүнө чыгарал-
ты артырып, алардын күтөп чо-
раан тарап эгелешке чедиржир-
төөн патриотчу болдар поход-
ту киржикчилерин улам хей-
аыт кирген.

Республиканын дыма хей шко-
лары пионер дружиналары бол-
гон хөөрлөрүн кудумчулары чаа
маалыматтарын аттарын эли-
леп турар. Кызылдын дугаары
бир ортумак школы болгон пи-
онер дружины Совет Эвилели-
нин Маалымат Бухтеуэтин ады-
ны эдилең, өөреникчилерин
боттарынын күжү-биле чыгыш тур-
гусканын школы музейине комсо-
молчу маалымат Михаил Бухтеу-
тин дугайында дыма солун доку-
менттер, экспонаттар чыгыл-
ган.

Тыва араатарын хосталга
деш легионунун төгүтүндө
кирген алар суратлыг алаа ма-
алыматтарын бышкын Самба-
ланын ады «Сүт-Хөл» союгу-
Сут-Аксы сурал Булатра-
бажынына тымыска. Чөө-Хө-
чиктин Хөндөгей суртунун бир
кудумчу Ада-чуртун Улут дай-
ыннага акы-турачы болуп бар-
гап маалымат-биле алган Сат
Бүрөктейин ады эдилең. Бо-
лунун чалгыс чер чуртунун
дугайында мөңгө тургусканын
хөөрлөжилер бүгү намыс ка-
галалар.

Боту-Аксынын сес чыл шко-
лары хамааты дайынчы маалы-
ды П. Кеминин ады-биле эд-
тылган. Школарын өөреникчи-
лери тарап суртунун болгон хо-
стала даш амы-тынын берген
анык оол Савы Норкиннин лу-

гайында солун чүдүлдерин чыгып
бизжөөн. Хамааты болгон Ала-
чуртун дайыннарын киржик-
чилер: Ф. Тараканов, Ф. Шары-
пов, А. Никитин болгон Бо-
рисенко алышкылар база эске-
лерин-даа дугайында чыгып би-
жөөн чүдүлдер, чүс-чүс экспонат-
тар школы музейине чыгылган.
Анык ишчилерин патриотчу кү-
зел-соруу-биле органиастатты-
нып тургусканы школы музейине
чүтө суртун чурттакчылары
эвес, харын республиканын жаны-
буру булунарында оолдор, кыс-
тар аалдап кээп, улуу сонуургал-
быз көрүп, танымал турарлар.

Москвага болгон ийги-бүгү
эвилең сүдүгө Тыванын комсо-
молчуларын болгон аныктам-
ларын өмүрүнүн бир оол-
дор, кыстар киржир аас-кежик-
ти болгонар. Оларын аразын-
да Бай-Тайга райондан барган
товаровез Зина Очур, Кызылдын
дугаары он бир школынын
өөреникчилери Гали Бахарева,
Волода Корева, Копу-Аксы шко-
ларынын талаалары болгон эске-
лер-даа бар.

Чуртун бүгү булуна-
рыдан келген үш муң үч-чөгө-
лөр-биле намыс калып-тоштун
1941 чылда адаларын Москва
адаага калча дайынчы чыла
шаап, алар аттып улуу тиле-
генин агаин салган төгүлүт че-
лерин көрүп, автопоходка ки-
ришкенер.

Төгүлүт Кызыл Шал Кремль-
дин кымыгы хөөрлөрүнүн ча-
мына муң-муң үч-чөгөлөр-биле
де калы ыраккы Тывадан барган
оолдор, кыстар тарап Коммуни-
сттик партияны, чоңута, ала-
төөрөн чуртунга шынчы бердиге-
нин дугайын мыңчаар дагы-
рагалалар.

Коммунизмни тарапке бе-
ден болуп бис. Партия, сөзө-
дүстүн анык намыны-биле
дагырагалган тур бис! Бистин сал-
галымыс ленинчи орктан кажа-
нда чаллай баспас! Чер кырынга
коммунизм тургузар бис деп,
түрөстенин сөгүт бүтүз-биле,
туртап эрткен хей бүтүз-биле,
болуштуң бүгү амы-тынымыс-
биле дагырагалган тур бис. Да-
гырагалган тур бис!

Анык ленинчилерин ага-
лы революция, дайынчы куш-
агычы алардын походу угул-
чулешкан. Ам бир чыл болгон
маалымат Хөндөгей Ленинград Бү-
гү-эвилелин үшкү сүдүгө
чыгып, ала-чуртун алдары
походу Совет эрге-чагырганын
50 чыл оюна тургусаларлар.

Д. БААЗАН.

НЬО-ИОРН. (СЭТА-ның тускай корреспонденттери). Сен-
тябрь 20-де Нью-Йоркка Наттышкан Национал Организация-
зынын Кол Ассамблеясынын XXI сессиясы аяктыгын. Сес-
сиянын хүн чурумунга чүс хире айтырылганы баштай кир-
ген, ооң иштинде чөсөгленишкенин дүжөрөинин, күрө-
лөринин иштин характеринге холгаарлаштык, аялсуз чө-
сөкти тарадырын болдурбазыны, аялсуз шөмөлдөмөри бү-
рүн сомсадырын, калыны чурттарга болгон улустарга ха-
маарышлас чорукту тыпсыр дугайында Демократиянын кү-
сөлдөринин, сөөк-азы ылгаар чорукту узуткаарынын айты-
рылары бар.

НЬО-ИОРН. (СЭТА). КНО-нун Кол Ассамблеясынын XXI
сессиянын сентябрь 20-да болгон хуралына КНО-нун ке-
жигүүнөри 117 күрүнелерин төлөөлери Кол Ассамблеянын
даргазын сонгаан. Ол албанга Афганистаннын төлөөлөкчиси
Абул Рахман Пешаки сөгүттүргөн.

НЬО-ИОРН. (СЭТА). Наттышкан Национал Организация-
зынын Кол Ассамблеясы КНО-нун 118-ин кежигүүнөге Гена-
ны болуңу 21-ти сессиянынга сонгаан.

НЬО-ИОРН. (СЭТА). Социалисттик алаан чурттарын даш-
тыкы хөрөктөр министрлери болгон КНО-да дөнтаамал төлө-
лөкчилери боттарынын чакыртканын даасанын өзүгээр
КНО-нун чингине секретары У Танга чааа чорудуп, «КНО-
нун тугунга шыптынып алгаш, Мурнуу Неряны эжелээн бүгү
америк болгон эске-даа даштыкы шериглери үндүрө база
«КНО-нун Неряны каттыштыр болгон натап тургузар та-
лазы-биле комиссиянын» дүжүрө дугайында» чүдүдү чугула,
далашты болгон тускай айтырыг кылдыр КНО-нун Кол Ас-
самблеянын XXI сессиянын хүн чурумунга кирерин
ында дилеп турар.

«КНО-нун тугунга шыптынып алгаш, Мурнуу Неряны
эжелээн бүгү америк болгон эске-даа даштыкы шериглери
үндүрө база «КНО-нун Неряны каттыштыр болгон натап
тургузар талазы-биле комиссиянын» дүжүрө дугайында»
айтырыгын КНО-нун Кол Ассамблеянын XXI сессиянынга
чугаалажып көөр чорук карей улуска хамаарыштыр болдо-
ган чөптүг эвес чорукту чайладырынга дузалаар—Мурнуу
Неряан бүгү даштыкы шериглери үндүргөн турар, «КНО-
нун Неряны каттыштыр болгон натап тургузар талазы-би-
ле комиссиянын» дүжүрө, а ол ышкыш «көрей айтырыг»
дээр айтырыгын КНО-нун хүн чурумунда кааыры дээрзин-
ге идегелин чааааа илгерилеп турар.

НЬО-ИОРН. (СЭТА). Чехословакиянын КНО-да дөнтаамал
төлөөлөкчиси Милан Клуас «Улустар аразында харылаалар-
га кылманышкыны болгон күштү ажыгларын хараанын ба-
за бат шиттирлеткиринге улустарын эргелерин шыгымы
сагыр дугайында» чүдүдү Кол Ассамблеянын XXI сессия-
нын хүн чурумунга немей кирер дугайында бижикти КНО-
нун чингине секретары У Танга чоруткан.

Савлгу үдө тускай догуннаан күрүнелерин чурт-дөвис-
тиринге дээр болбас чорукту болгон хамаарышлас чорун
намызы-биле үрээр, национал хосталганын оруунче кирген
улустарын чардымыс эргелеринге холдаар таварылгалар
болгулаан дээрин бижикте айтып турар.

ЮНЭ ТИ-НЫН КУУСКОМУНУН ХУРАЛЫ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославиянын Коммуни-
стер Эвилелин Чингине
секретары Титонун дарга-
лашкыны-биле ЮНЭ ТК-
нын куускомунун хуралы
болгон.

ЮНЭ-ни хөгжүдөр болгон
эде органиастаар талазы-
биле ЮНЭ ТК-нын IV пле-
нумунун тургусканы тускай
комиссиянын белеткээнин
дугаар Югославиянын Ком-
мунистер Эвилелин удур-
тур органдарын эде органи-
астаар дугайында иштир-
ниң төлөөлөкчиси ол хуралга
көргөн болгон принцип та-
лазы-биле хулаап алган.

1966 чылдың октябрь 4-те
ЮНЭ ТК-нын V пленумун
чыгылдыр дугайында
иштирни кууском хулаап
алган, ааа дараазында ай-
тырылганы көөр: 1. ЮНЭ
ТК-нын IV пленумунун
соонда ЮНЭ-ниң ажал-
орудулгасы; 2. ЮНЭ-ниң
удуртур органдарын эде органи-
астаар дугайында
иштирни хулаап алмыр;
3. ЮНЭ ТК-нын органдарын
сонгууру.

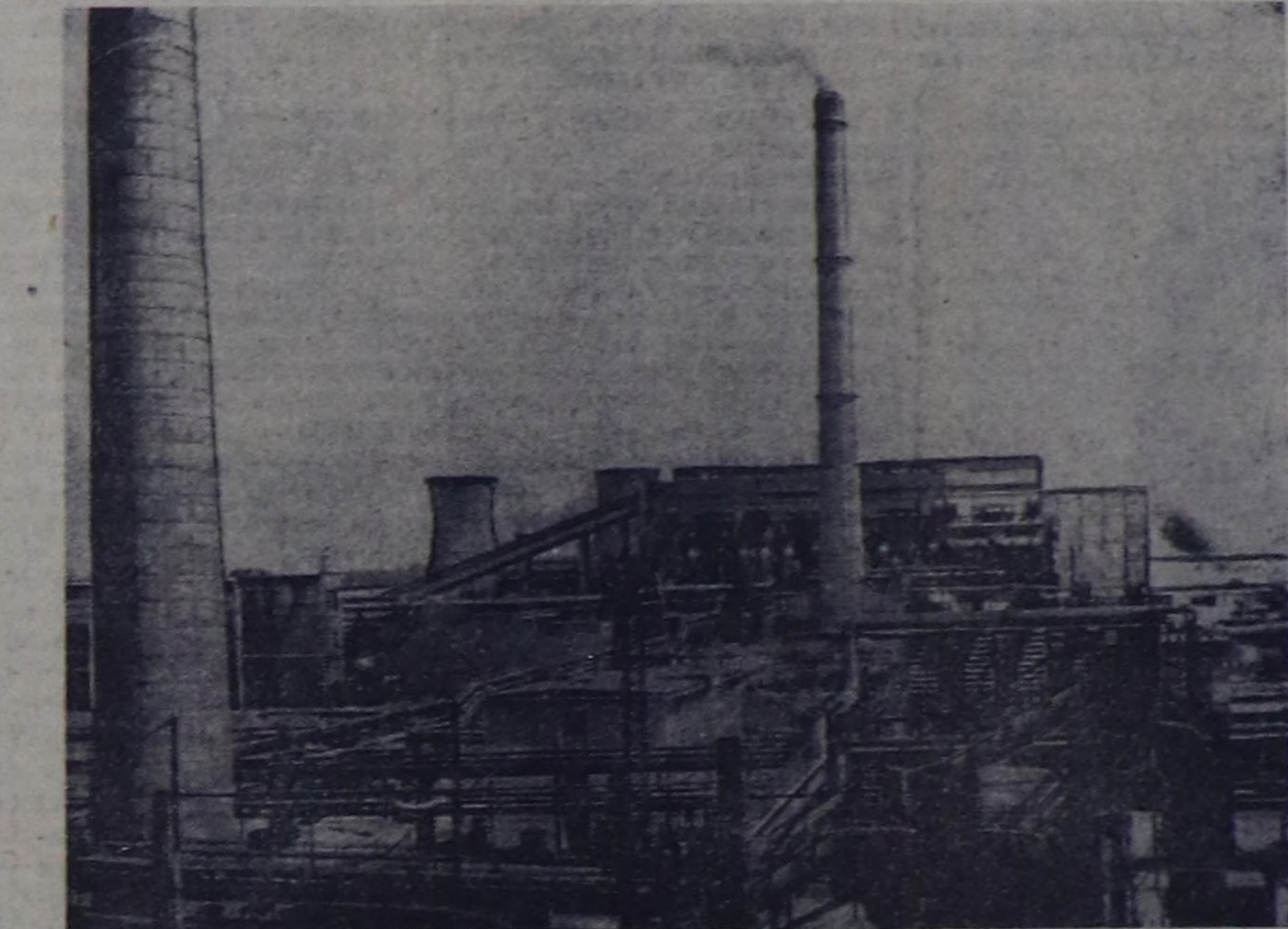
ЮСФ-НИН ТӨЛӨӨЛӨКЧИЗИН
В. УЛЬБРИХТ ХУЛЭП АЛГАН

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-
нын Курне чөөлөкчиси
даргазы Валтер-Ульбрихт
ЮСФ-ниң ГДР-де төлө-
лөкчиси Бока Полакты ху-
лаап алган болгон В. Уль-
брихтин Югославияны кө-
рүң хөзө кылып баар деп
турарында холбаштыр оң-
биле беседа кылган.

АНДАРА АТТЫРГЫЛААН

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамдын Улус армиянын агаардан халдаш-
кында ууур камгалалын кесектери Бактай мөкүнү агаарында дүт
ийи америк самолетту алдар аткан деп, Вьетнамдын информация агент-
ли дыпнаткан.

Болгар индустриянын күчүтени

Болгар кара металлургиянын
эң улуз бүдүрүлгөзи — Крени-
ковски комбинатын тууду София-
нын чөгүндө үргүчүлөп турар.
Ол комбинатты Совет Эвилели-
ниң дузасы-биле тууал турар.
Комбинаттын ам берин дыма хей
үлөтүр объектилеринин тууду

доозулган болгон ажыгала кир-
ген. Бирги ээлчээнин тууду до-
зулган соонда, комбинат чылда
1 миллион тонна ажыг шойну,
1200 тонна намы болгон бир
миллион тонна прокатты бээр
болур. Комбинаттын тууду доос-
туп, бүрүн күчүзүн ажыгала

У д у р л а н ы ы ш к ы н

ХАНОЙ. (СЭТА). Сентябрь 19-та
хей бөлүк америк самолетту ВДР-
нин агаар дөмөкчө база дагы

шургул кирип келген, дыма хей мо-
жударын сырый чурттакчыларын
районнарын болгон үстүрүлүт че-
лерин бөлбөлү, боолат турган.

Вьетнамдын информация агент-
линин дамытканын дугаар ал-
гыра, Вьетнамдын Демократтик Респу-
бликасында ууур америк империали-
стерин (база дагы агрессивти түгө-
лө-биле холбаштыр Вьетнамдын
Улус армиянын дээр команданте-
дин харылдаа албанын чери
Вьетнамга хайтаарал болгон көзү-
талазы-биле делегей комиссияныче
туураланышкынын бижик чорут-
кан.

Совет Эвилелин

Ярмаркада хүнү

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирде деле-
гейин үшкү ярмаркада Совет
Эвилелин хүнү байырладыр бай-
далга эрткен. Эртенден эгелээс орой
дүңгө чедир СССР-ниң павильону-
нун шөлүңгө совет композиторлар-
нын музанын куттулуп турган.
Театрга совет цирктин көргүзүп
улуг чедишкенин-биле эрткен. Ол
хүн муң-муң кижилер СССР-ниң па-
вильонунга чораз. Хей кижилер
демегеп дөптөргө боттарынын
бодаларын бижип наан болгон.
«Дараазында чылда силерин көрүң
идеги тур мен». «Орус өкүлдер-
ге улуг чедишкенин күзөп тур
мен». Бис, алжирлер, Алжир үлөт-
пүрү хөгжүдөргө СССР-ниң үлө-
гер-чиниз эдөр дээрзинге сөт-
кыл-сагыштын ханындан идеги
тур бис! Совет Эвилелин делегер-
ин! Социализм делегерин!

АНШ-ТЫН ЧОНУНУН САНЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1966 чыл-
дың июль 1-де турганы-биле алмра,
АКШ-тын чонунун саны 195,857 муң
кижи четкен. Сөөлү чылдын иштөө-
дө АКШ-тын чонун 2 миллион кижиге
көвүдөң, а 1960 чылдын-биле дең-
кээр, 15,500 муң кижиге немешкен.

(Төңүзү. Эгези 3-кү арында).

— Ынакшыл хей. Кижилерде
ынакшыл-да долу. Тарап чуртунга,
черинге, ховузуңга, даанга ынак.
Кылып турар амылмага, ооң алыс
ужурунга хаара туттүрүн, аааа хей-
аыт кирер чорук; чырытмылгы бедик
күзөлгө, чоңу дөш, совет кижилер
дөш хөөлөр сорунка беринген чо-
рук; акы-дуума найырага өөрүшкү,
ачылыг тайбын чуртталгага өөрүшкү,
аас-кежикти анык намына ынакшыл
дөш мырыңды бар болдуру ийин.

Хеймер-оол чуталган турар аразын-
да олче төлөткөп, хөөг карактары-
биле ымыч чок куудур көрүп турган
Хураганга, чугаа төсө бээр билек,
дөрт айтырган.

— А сөөк ынакшылды?
Хеймер-оол бичиң кааа болатанш,
уртунун ариниче көрүштөөн тура,
харытала.

— Анык намынга, ооң аас-кежик-
ти, амыл-иштин, ирмил-шоорут,
ирмил чок чорудуга ымак мен. Ол
дөш туртүр, ол дөш ажалдар, ол
дөш ынакшыл деп болап алган
хөөлөп турарым бо-тур. Бо хөрекке
чааскаан эвес, өөрүг, өкүнүктөргө
бооп турарымга, чоргалдыкып турар
кижи-дир мен. Чөрааарым кижилер-
инин бирээни сен бооп турарым-
га амычар чок мен.

Өөрүп бадыткаан-даа, калып чөп-
сүгенин-даа бөдөнчөс кылып ху-
лүмүзүп кааш. Хурагангай көзөм
мың чок турган. Ооң өч чуталаан:
— Мен боаарымга; сөөк-биле ка-
лы бригадага ажалдар болууа, ме-
нээ солун болуп ишкеш. Чүгө менээ
эвес, сөзүң баа-ла солун болуу ча-
лаас. Мен амычыл билдир мен, се-
нээ туралар мен. Мен чаагы бе-
ринзе, сен баа-ла дузалаар сен ы-
наан.

— Байыг чугаа турар боор. Чу-
гаа чок-ла болгай. Бот-болуңга дуза-
лажыр апар. Бирээни бирээниче
дагынып болур.

Болаан күзөлдөргө боттадырыны-
га болун-даа хайыраалаас, парак-
тула чок кылып кириштер, ол дөш де-
миселге, азы чорудулгага таварышкан
моонда бузууң уу-чаа шап кире-
ринге бедик кижилер турар. Ынык
кижилерин сагына бистин маалы-
мыс—Хеймер-оол киржир. «Боу
анык, амыл-агынын тургуганын-
га кириш чорбаан-даа болза, бичи-
нинден салымчы кижилерин бирээ-
ни, салымчы, туудугуру ааааа оол-
дур, билдир база чокту-дур деп,
оол дугайын колхозчулар, малчынар
чугаалажып эгелээр.

Шыял-ла, кымык болгон амыл-
агынын чыгып чүдүлдерин чыгып
бизжөөн. Хамааты болгон Ала-
чуртун дайыннарын киржик-
чилер: Ф. Тараканов, Ф. Шары-
пов, А. Никитин болгон Бо-
рисенко алышкылар база эске-
лерин-даа дугайында чыгып би-
жөөн чүдүлдер, чүс-чүс экспонат-
тар школы музейине чыгылган.
Анык ишчилерин патриотчу кү-
зел-соруу-биле органиастатты-
нып тургусканы школы музейине
чүтө суртун чурттакчылары
эвес, харын республиканын жаны-
буру булунарында оолдор, кыс-
тар аалдап кээп, улуу сонуургал-
быз көрүп, танымал турарлар.

Доскестер

гырын хей ажал-агынынга аай-баш
чок байдалы чуртучуларынга көрү-
түп, боу-биле киржи туруп берген.

Баштай ажал-агы алдарга, ко-
данарга эске хойлар-биле холушкак
турган кара-кара баштарын ак-ак
хойларын шунтууң ылгааш, бир ко-
лаңга чыгып эгелеш. Кадарчыларын
хей кезин ол чорудулганы соурул-
га биле көрүп, дузалажып турган. Ча-
мык кадарчылар, мың чок болуп, арай
чөпсүмөй турарын илередиң, бичи-
ниң де халагай таварылга боу бээр-
ге, хыйлаанышкыны-биле, химире-
нишкыни-биле көжүп-холуп, бир-де
хилчелеткит чүе кылып турган-биле
дөш болуп турган.

Хеймер-оол чедип кээрде, хойлар
аалекте турган. Даштын Хурагангай
маажын турган хойларынче, шат-
тарга, дагаларга, ыраакын сынгарга,
мыңаксымаар ак-көк дээрде көрүп
турган.

Хеймер-оолдун кел чыгарын көрүп
каан.

Хурагангайнын та канчаары ол
ийик, хөөрөн чүзө лыкадыр сон,
болуңа дыналыр диртинийин бер-
ген, эриниче ханы куттулуп келген
ышкыш аларган. Урт ол байлаанын
боу элчөксүнүп, эскээр көрүп бер-
ген.

Хеймер-оол азындаа дүе ха-
лааш; кыска чөккүлөп келген, мен-
деш.

Хөөрөн болгон ужуражышкыны-
га баштай арай аймак берген. Хура-
гангай мендешкенин сонда ам чаа-
зылп, чырыктарына хөңгү хулу-
турган: Хеймер-оол айтырган:

— Хойларын калдыг туу мен?
Келген дораз кыдыг айтырыг са-
лырын маанайа, бир-де болза солун
чугаа-биле эгелээр боор деп болаан
турган агарын саалады берген.

— Хур-ле ынаан?—дөш, оол хө-
лүк көргөн. Хурагангай ылазылап
көргөн. Болуң көрүшкүңүң ооң
шала хулуңурун турарында эскелен-
гит чүе чок болгон. Урт оожура-
лды болгон бадыткалгың үн-биле ха-
рылаан:

— Хойлар киж калгыш човаар
чүе чок, шүтүп калың, сенис, шы-
рак турар-дыр-ла.
— Малдың калың болуру, сенис,
шыраак турары кончут эки-дир. Ы-

дыг болуп ужурул,—дөш, бичиң
кааа мыттааң тур, оол айтырган:
— Аааа мында бе?
— Ооң чүе айтырымың ол?
— Хойларын үзөп хөңгү чок ашак
болгай. Ам чүе дээр ирги деп бола-
рым ол-дур ийин.

Чуудук ооген үнүп келген.
Хойларын үзөринин ужурун чугаа-
ла берген, ол кодаңга кара-кара
баштарын ак-ак хойларын арт-
тырып кааш, аларын алыг уксаалыг
хойларын эске коданарга төрөп
айтык-биле дузала дугайында зоотех-
ник айтыкан. Анык чиктиг кылдыр
көргөн. Ол көрүшкүңүң мыңчаар
билдиген: мыңчаар баар, артык
ажыл үдүрүр ууус ийин. Ойтал чо-
раан чүдөрө өйттө-ла чорай, олар-
ны ынаа-бээр сайгарын турган хөзө
чүу боор.

— Ам бо чүу айтышкынымыс
алаарды? Чамыкта киж айлың
тыптай баар айтышкынылар-ла бо.
Келген-не киж айтыр, дузалаар, ону
ынал, мону мыңчал дээр.

— Моон нурунда калдыг айтыш-
кын турганын билбес мен, кырган.
Ол дугайын меңээ чугаалааран. Ын-
чаага бо ажал дык чугула, ону кы-
лар алаар бис.

— Кыларын кылар-ла мынаан
харын, кылбай чораш амыл эвес.
Бүгү намын иштинде сүрүп, азырап
келген мал-дыр бо. Ала-даа, кара-
ла мал кааа ойттал чоруду-ла боор.
Ам бо шага хойгоор апарган чүе
эвөспө ала, хый-бээр сайгарын ту-
рарын боаарга...

— Шаг шаа-биле турбас, чамыл-
дак көгү-биле турбас деп чугаа бар
болгай, кырган. Ону эки билдир силер,
чоңуну удегер чугаадыр. Ол ми-
наш, шаанла, ала, шокор хойлар ка-
дарын чораш болуураа. Ам, чок
болза, дук ак, азы дук кара хойлар
кадар алаар-дыр силер,—дөш, чуга-
аа ооң-биле кызыгаратынган кылдыр
билген. Хеймер-оол хойлар-
же утталкан. Оон соңоо Чудук ба-
за башкан.

Хурагангайнын дузасы-биле Хей-
мер-оол хойларын уксаа аайы-биле,
кара-кара баштарын ак-ак хойларын
бар акы, каракыл утук хойларын
ол аайы-биле ылгап түрүп берген.
Хойларын ылгай-ылгай көргө, үжөн

ажыг карын дүктүг, уксаадын өкпө-
житкен хойлар бар апарган. Оларын
кайын келгенин, ол хойлар аразында
чүе турарын уктап кээрде, аааа
ажыл бооп турла шүтүл, сөөк харак-
тары-биле хөңгү чок көрүп, эстине
берген турган Чудук кылшатан
келген, ам кээп харыталаан.

— Ол бистин хууза хойларынмыс-
тыр.

— Колхозчуларын хууза малын
кадарын турар кадарчыларга чүе
бербөөн силер?

— Кадарчы киж хойун кымга
кадартыр боор, боу-ла кадарар ы-
наан.

«Дык-ла кааар ашак-тыр ам бо.
Болаңга турарга амыктыг деп бола-
зы ол болгай аан мөөн. Амыктыг
болбай канчаар ийин—акша-мөңгү
таалар эвес, болуңуң холуңга тур-
гандаа кылдыр Хеймер-оол бо-
лаан. Аааа хойлар ээлиң холуңга
турары эвес, оларын уксаалыг
ажыг турары солун апарган. Ол ду-
гайын айтырган:

— Бо хойлар чүе мындыг уксаа-
лыг апарганы ол? Кошканы калда?
— Кошканы аалдың кошканын
ачылап, ылып турар ууус бис. Тө-
рөлөс-тир ийин,—дөш, ашак кыл-
час кылдыр көргөн.

Ону, ол өскөлөшкенин тоовайн,
айтырыга он ужу-дузаның эвесиң
билген, ооң катал айтырган:

— Эске кошкан тымылааны ол
бе? Чүе мындыг уксаалыг кошкар
ачылап бергениңер ол?

— Бо кошкандар үңгөн хайнактар
өткүр, дүкүр боор амытанар бол-
ду ийин. Ону болаш, ачылап бер-
гениң ол-дур. Оон башка, ажык чөк
турган болза, ачылаң-ачылаң ону
чалап турган хөзө чүу боор.

Бо сөөрдөн ашактын болазы-даа
илерез, оон чакыртканын байдалы-
даа тодалаан. Ооңа чүе болза бо бай-
да, а